

Pavel Jeřábek
Eva Pillveinová

Péče o studánky

www.peceoprirodu.cz

Tento projekt je spolufinancován Státním fondem životního prostředí ČR na základě rozhodnutí ministra životního prostředí.
www.mzp.cz www.sfzp.cz

Ministerstvo životního prostředí

STÁTNÍ FOND
ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ
ČESKÉ REPUBLIKY

Milí čtenáři, milé čtenářky,

od pradávna se lidé usazovali kolem řek, jezer či pramenů. Zkrátka tam, kde byla dostupná voda. Životadárná pramenitá voda. Mnoho z vás patrně ví, jak je osvěžující dát si několik doušků takové vody po dlouhém putování. Ovšem drobné studánky obohacují naši krajinu nejen díky možnosti se z ní napít, ale jsou její pevnou součástí od chvíle, kdy se o ně člověk začal starat.

A jelikož si myslíme, že bychom měli uchovávat a rozvíjet dědictví naší kulturní krajiny, dává nám smysl pečovat i o drobné objekty v ní, jako jsou právě studánky.

Kromě toho péče o studánky a prameny patří mezi nejvděčnější aktivity, do kterých lze zapojit veřejnost všech věkových kategorií. Od vlastní údržby přes různé osvětové programy, hry a lokální kulturní akce, až po sběr vzpomínek seniorů na studánky v krajině a obcích.

*Nechť vás tato příručka inspiruje
Pavel Jeřábek a Eva Pillveinová
autoři textu*

Obsah

Typy studánek	4
„Přírodní“ studánka	4
Studánky se zděnou stavbou	5
Péče o studánky	6
Trocha legislativy	7
Úprava studánek	8
Vyčištění dna	8
Boky studánky	10
Co s vodou při opravě	14
Příklady z praxe	16
Šestáková studánka	16
Ovčí studánka	18
Uřešova studánka	20
Čistota vody	21

Typy studánek

„Přírodní“ studánka

V krajině můžeme najít stovky studánek v mnoha podobách. Ať už se jedná o drobnou prohlubeň, kde vyvěrá pramen, nebo o trubku, z níž srší voda, vždy záleží na našem citu, zda do současného vizuálního a technického stavu studánky zasahovat. U drobných studánek často stačí provést základní údržbu, položit šlapáky z kamenů či dřeva, aby se okraj nerozbahňoval, a vyčistit její dno. A pokud máme zájem, aby lidé ke studánce chodili, můžeme třeba instalovat směrníky. Vyžaduje-li to situace, pak lze studánku zastřešit, zpevnit její boky, na dno vložit filtr z kamení nebo kolem ní vytvořit posezení či informační tabuli.

Studánky se zděnou stavbou

Zejména studánky na významných místech, v obcích či studánky s nějakou pověstí bývaly doplněny kaplí, sochami či stavbou, která její význam v okolí zvýrazňovala. Pokud nejsme odborníci na rekonstrukci památek, tak se takovým studánkám, s výjimkou základního vyčištění, raději vyhýbáme. A nebo si zajistíme odborný dohled, který celou akci řídí.

Mnoho takových studánek je vyhlášeno za památku. Proto vždy na příslušných úřadech zjistíme informace o údržbě a možnostech oprav.

Stavební provedení studánek je tedy nesmírně rozmanité.

Od malé studánky jen vyhloubené v zemi, až po stavby, které mohou být zařazeny mezi památné objekty.

V dalším textu se zaměříme na drobné studánky v krajině a obcích, které nebudou vyžadovat velké stavební práce.

Péče o studánky

Vyčistit studánku od napadaného listí či dalších předmětů a uklidit její okolí je možné prakticky vždy. Pokud bychom se chtěli věnovat péči o studánku šířeji, je moudré domluvit se s vlastníkem či správcem pozemku.

Také bychom se měli domluvit s příslušným vodoprávním úřadem. Ve většině případů s tím nebývá problém a souhlas od vlastníka i od úřadu získáme.

Informaci o vlastnictví pozemku lze zjistit několika způsoby:

- vyhledáním pozemku, kde se studánka nachází, a následně i adresy majitele na www.cuzk.cz,
- dotazem obyvatel v okolí studánky,
- dotazem na místně příslušném obecním či městském úřadu či magistrátu,
- dotazem na správě chráněné krajinné oblasti či správě národního parku,
- dotazem na vodoprávním úřadu.

Trocha legislativy

Studánku obecně za vodní dílo (z hlediska **Zákona o vodách**) nepovažujeme. Důležité je ovšem úřední pojmenování, proto se v případě pochybností vždy obracíme na **vodoprávní úřad**. Často je studánka pramenem vodního toku, a tak se na ni vzta-
hují podmínky jako pro nakládání s jinými povrchovými vodami: Každý může na vlastní nebezpečí odebírat povrchové vody nebo s nimi jinak nakládat pro vlastní potřebu, není-li k tomu třeba zvláštního technického zařízení.

Při péči o studánku bychom měli dbát na správnou manipulaci s vodou, jelikož se může stát, že můžeme negativně ovlivnit život drobných organismů jak ve studánce, tak v odtoku. Což by se mohlo dotknout některých paragrafů v **Zákoně o ochraně přírody a krajiny**. Je proto vhodné domluvit se i s příslušným orgánem ochrany přírody o postupu opravy.

Památkově chráněná studánka nás naopak přivede na **odbor ochrany památkové péče** (Zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči).

Ve většině případech se setkáte s ochotou, i úředníci jsou rádi, že jsou mezi námi lidé, kteří chtějí pomoci s péčí o naše přírodní a kulturní dědictví.

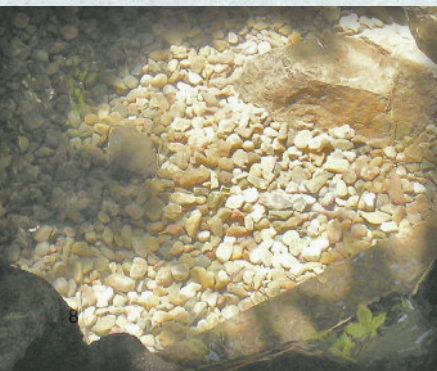
Úprava studánek

Pokud máme souhlas vlastníka pozemku, můžeme přistoupit k samotné úpravě studánky. Jestliže plánujeme rozsáhlejší akci, pak stojí za to si vše dopředu promyslet. Kolik mi to zabere času? Co všechno budu potřebovat? Kolik to bude stát peněz?

Vyčištění dna

Vyčištění dna studánky od napadených a naplavených nečistot provádíme jako první věc. Jedná se především o listí, plody, větvičky, trávu, ale třeba i různé bezobratlé živočichy.

Velmi opatrně lze vybrat měkké usazeniny na dně studánky. Někdy na to stačí i ešus, ale lepší je běžně dostupné nářadí například zednická naběračka („fanka“) či velká lopata. Musíme přitom dávat pozor, zda na dně studánky není filtr z kamínků. Pokud ano, kamínky vyndáme, odstraníme nečistoty na dně a následně buď vložíme kamínky původní (ale propláchnuté), nebo použijeme kamínky nové.

Tento filtr lze vytvořit z kamínků sesbíraných v okolí nebo koupit tzv. „kačírek“, který seženeme ve stavebninách či hobby marketech. Kamínky vrstvíme po celém dně do výšky přibližně 10 cm.

Naprosto zásadní pravidlo, které musíme dodržovat a které platí pro všechny studánky:

Při čištění studánky neprohlubujeme dno!

Při neodborném prohloubení dna můžeme poškodit jeho nepropustnou vrstvu a voda se nám může ztratit v hlubších vrstvách.

Pokud bude vyčištění dna představovat jedinou naši úpravu, pak zároveň zprůchodníme odtok vody od studánky (přepad) a uklidíme její okolí. Jsou to jednoduché činnosti, kde stačí ruce, rukavice, dobré boty, pilka, nůžky, hrábě, případně motyka.

Na přepad ze studánky lze použít dutou větev, kámen do špičky apod. Plast a moderní kovy do přírody nepatří, pokud můžeme, nahradíme přírodě blízkým materiálem.

Boky studánky

Boky studánky mohou být klidně jen ze zeminy prorostlé rostlinami. V takovém případě jen lehce očistíme okraje, abychom jejich přírodní tvar nezničili. Z přístupové strany upravíme zeminu tak, aby se její okraje netrhaly do vody. Možností je mnoho. Položení placatých kamenů jako šlapáků, vysypání drobného kamení, ale i položení slabších polen či vytvoření hatě (položené svazky větví). Pokud do studánky vrůstají drobné kořeny, zpravidla je neodstraňujeme, případně jen zkrátíme. Kořeny omezují erozi bočních stěn studánky a navíc i filtrují vodu.

Velmi často boky studánky zpevňujeme různým materiálem, aby se do ni nesplavovala zem, nerozbahňovalo její okolí, případně aby sloužily jako základ pro střechu studánky.

Kámen

Nejčastěji používáme kámen, zpravidla sesbíraný z okolí. Při jeho skládání myslíme na to, aby základní řada byla položena na stabilní podloží – něco, co roznáší váhu tak, aby se neprozrazilo dno studánky. Kameny v jednotlivých řadách pokládáme plochou stranou dolů, vzniklé mezery vyrovnáme drobnějšími kameny. Další řadu pokládáme „na vazbu“. Končíme vrchní řadou, která mírně vyčnívá nad okolní terén. Kámen zpravidla pokládáme „na sucho“, tedy bez malty či betonu. Někdy můžeme spáry mezi kameny vymazat jilem, aby do studánky neprotékala voda při dešti.

Dřevo

Vedle kamenů lze použít na zpevnění boků studánky i dřevo. Nejdéle vydrží jádrové dubové dřevo, nicméně stavíme nejčastěji z toho, co je dostupné.

Variant využití dřeva je mnoho – od na sebe skládaných kuláčů, krajinek až po prkna či fošny. Pamatovat bychom měli na odkornění dřeva v celé jeho délce, aby déle vydrželo.

Další materiál

Ke zpevnění boků studánky můžeme použít i další stavební materiál – cihly, tvárnice, betonové výrobky apod. Vždy však musí mít certifikaci pro použití do vlhka či pitné vody.

V některých případech používáme betonové skruže. Bud' segmentové, zpravidla z pěti dílů, které proti sobě zapadají do „zámků“. A nebo celé, kruhové. Jejich použití limitují možnosti dopravy a fyzické síly stavitelů.

Zastřešení studánky

Zastřešení má význam ve chvíli, kdy nechceme, aby do studánky padalo listí a další organický materiál. Zastřešení může mít mnoho podob. Od volně složené stříšky z kamene do kopule, přes dřevěné stříšky různých tvarů až po zděné střechy z kamene, cihel či jiného materiálu. Zpravidla vystačíme se střechou z prken, které ošetříme vhodným nátěrem (například dřevním těrem nebo barvou určenou ke styku s pitnou vodou).

Velikost střechy volíme úměrně k velikosti studánky a používáme co nejméně umělých materiálů. Například plech, asfaltové či plastové šindele apod. nejen že se nehodí do přírodního prostředí, ale navíc se po čase začínou rozpadat a do okolí studánky uvolňují jedovaté látky.

Co s vodou při opravě

Při opravách nám voda ve studánce většinou vadit nebude.

Ale třeba při odstraňování bahna ze dna je někdy lepší vodu ze studánky vybrat. Většinou stačí vodu „vyházet“ ešusem, ale někdy musíme použít vědro či dokonce čerpadlo.

Po ukončení všech stavebních prací zkalenou vodu ve studánce vybereme. Často se jedná o nekonečnou práci: jednoduše vybíráme tak dlouho, až je voda čistá.

Příklady z praxe

Šestákova studánka

Před rekonstrukcí tvořila studánku stěna ze žulových kostek s kovovou trubkou pro výtok. Voda však přestala vytékat. Protože se rouru nedařilo vyčistit, studánku jsme začali rozebírat. Objevili jsme asi tři konstrukce studánek na sobě, poslední byl kruh kamenů, zřejmě původní studánka.

Původní kameny jsme na dně nechali a na ně vyzdili kamenný kruh nové studánky. Po vyspárování a uložení kačírku na její dno jsme studánku chtěli nechat otevřenou. Ovšem místní nám sdělili, že se ve studánce koupou psi a někteří si perou prádlo. Proto jsme ji nakonec zaklenuli kamenem a ponechali dostatečný otvor pro nabírání vody.

Ovšem toto provedení správce nepřijal a poslal na její přestavbu pracovníky vodních staveb. Ti naši stavbu přestavěli a především zvětšili přístup k vodě. Která varianta je lepší, těžko soudit – záleží na citu.

Ovčí studánka

Původně se zde nacházela pouze louže s černým bahnem. Chtěli jsme studánku lehce prohloubit, vyčistit a z přepadu pod ní vytvořit malé napajedlo pro ovce a zvěř v podobě malého rybníčku. Studánka při čištění „ukázala“ svoji záludnost a minulost.

I když jsme se prokopali do metrové hloubky, stále jsme byli v černém bahně, které signalizovalo, že vzniklo z naplavenin.

Boky studánky se nám neustále trhaly a studánku zavalovaly. Původní pevné dno se objevilo až v 1,5 m hloubce, kde jsme našli i zajímavý předmět v podobě malé letecké pumy (kterou zlikvidovali policejní pyrotechnici).

Studánku jsme vyložili segmentovými skružemi a stříšku nad studánkou jsme řešili v podobě šestibokého jehlanu. Zevnitř střechy jsme umístili síť, aby do studánky nelezli plži. Jeden bok stříšky je upraven jako dvířka, což umožňuje přístup k vodě. Přepad ze studánky je pod povrchem veden asi 10 m dlouhým potrubím do malé, rybníční fólií vyložené, mělké prohlubně, aby zde mohl být zdroj vody pro ovce a volně žijící zvěř.

Urešova studánka

Původně byla na dně potoka betonová krychle, ze které trubkou vytékalo trochu vody. Po demontáži krychle jsme za ní našli další jímku. Při začišťování dna a stěn potoka se provalilo několik dalších pramínků. Po dohodě s pražským magistrátem jsme nad prameny položili tři skruže, které jsme vzájemně propojili, a následně zakryli poklopy a zasypali zeminou. Z blízkého lomu jsme natahali kámen na čelní stěnu. Jako trubka pro výtok pramene posloužila dutá větev. Vše jsme navíc osázeli kapradinami, které jsme při čištění museli vykopávat. Studánka časem splynula s břehem potoka.

Čistota vody

Zda je voda ve studánce pitná, nebo lépe řečeno „zdravotně nezávadná“, můžeme zjistit jedině laboratorním rozbořem.

Musíme si uvědomit, že voda ve studánkách je zpravidla z mělkého zvodnatělého horizontu, tedy náchylná na mnohá znečištění, a to jak přírodního charakteru, tak vlivem člověka. Ale i laik může odhadnout, jak dalece může být voda ve studánce zdravotně závadná.

Znečištění vody řasami, nedaleké smetiště, uhynulá zvířata, blízkost průmyslových či zemědělských provozů nám dávají signál, abychom vodu raději nepili.

Stejně tak opatrní bychom měli být v případě, že se studánka nachází poblíž kaliště zvířat, mokřadu se stojící vodou, rozsáhlé zemědělské plochy s intenzivní rostlinnou či živočišnou výrobou apod. Nezřídka také do studánky pronikají fekální vody z obce a chatových oblastí.

Pokud se v okolí nenachází žádné z potencionálních rizik, pak můžeme s obezřetností vodu pít, ale raději ji ošetříme převařením. Pokud bychom chtěli vodu ze studánky pít pravidelně, pak musíme jednoznačně zaslat její vzorek na rozbor.

Takový rozbor zajišťuje mnoho akreditovaných laboratoří. Jejich seznam získáme na [Státním zdravotním ústavu](#) nebo na [krajské hygienické stanici](#).

Mysleme však na to, že rozbor vody odpovídá té chvíli, kdy byl proveden odběr.

Národní registr pramenů a studánek

www.estudanky.cz

Projekt Mladých ochránců přírody (MOP), který mapuje a udržuje záznamy o studánkách a pramenech na území naší republiky. Stejně tak poskytuje případné další informace o péči a správě jednotlivých studánek a pramenů.

Péče o přírodu

www.peceoprirodu.cz

Projekt Hnutí Brontosaurus představující různorodou inspiraci, jak pomáhat přírodě. Na tomto webu se kromě studánek věnujeme také ovocným stromům, ptačím budkám a úkrytům pro živočichy.

Vydalo: Hnutí Brontosaurus

Autoři textu: Pavel Jeřábek, Eva Pillveinová

Editor textu: Dominik Grohmann

Fotografie: Pokud není uvedeno jinak, fotografie pro tuto publikaci vznikly v rámci aktivit Hnutí Brontosaurus.

Strana 5: Petr1888 (CC BY-SA 3.0)

Strana 6: Jan Pohunek (CC BY-NC-ND 2.0)

Strana 15: CeresB (CC BY 2.0)

Strana 17, třetí fotografie: Jan Pohunek (CC BY-NC-ND 2.0)

Sazba: Berta K. Marešová, Dominika Grohmann

Vytištěno na recyklovaném papíře.

naděluje dárky přírodě

Nadělte spolu s námi strom, pta-
čí budku, vyčištěnou studánku
nebo třeba domek pro ježky!

Vše o Dárcích přírodě najdete na
www.darkypriode.cz

Hnutí Brontosaurus jsou převážně mladí lidé do 26 let, kteří propojují smysluplnou práci pro přírodu, památky i lidi s netradičními zážitky a zábavou. Každoročně s nimi vyrazí na kosení orchidejových luk, sázení stromů, opravování hradů nebo třeba stavění školy v Himálajích tisíce dobrovolníků a dobrovolnic.

„Chceme svět, kde lidé nejsou lhostejní ke svému okolí, respektují a ctí přírodu a kulturní bohatství a společně o ně pečují.“

www.peceoprirodu.cz

Tento projekt je spolufinancován Státním fondem životního prostředí ČR na základě rozhodnutí ministra životního prostředí.
www.mzp.cz www.sfzp.cz

Tato brožura byla vytvořena za finanční podpory Magistrátu hlavního města Prahy.
www.praha.eu

Ministerstvo životního prostředí

STÁTNÍ FOND
ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ
ČESKÉ REPUBLIKY